

РЕЦЕНЗИИ И АНОТАЦИИ

„РУСИЯ – НАТО И СРЕДАТА НА СИГУРНОСТ СЛЕД СТУДЕНАТА ВОЙНА“

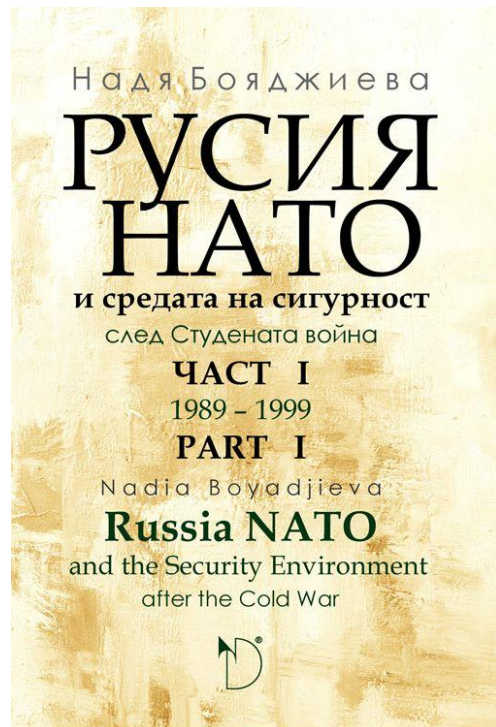
Рецензия

Доц. д-р Николай Марин

През 2013 г. излезе от печат солидното монографично изследване на проф. д-р Надя Бояджиева „Русия – НАТО и средата на сигурност след Студената война“, част първа, 1989-1999 г., публикувано от издателство „Даниела Убенова“, София. Монографичният труд е в обем от 384 страници. Той обхваща периода, който най-ярко разкрива промяната на средата на международната сигурност, новите взаимоотношения между Русия и НАТО в променената структура на системата на международните отношения. Структурата на монографията отговаря и изпълнява целите на изследването, като се състои от увод, осем глави, заключение и шест приложения. Правят впечатление и използваната респектираща специализирана литература, и оригиналните документи, засягащи средата на сигурността след Студената война в отношенията Русия – НАТО и тяхното влияние върху процесите, протичащи в Централна и Източна Европа.

Много убедително авторката последователно разкрива новото съдържание на отношенията Русия – НАТО след разпадането на двуполусния модел.

В първата глава, която е въвеждаща в тематиката на книгата, са разгледани международните отношения преди края на Студената война. В нея е направена историческа ретроспекция на международната среда за сигурност по време на двуполусната система на международни отношения, изградена след Втората световна война. Много точно са определени характеристиките, които трябва да притежава една свръхдържава – да има наличен ядрен потенциал, да притежава военна мощ, далеч надхвърляща тази на останалите велики сили, и да разполага с огромен технологически и суровинен потенциал, с което отговаря на въпроса защо именно СССР и САЩ са единствените суперсили след Втората световна война. Авторката дава прецизно определение за Студената война и извежда нейните специфики като система на международните отношения. Първата е съществуването на „две подсистеми – светът на капитализма и светът на комунизма, които се развиват по свои вътрешни закономерности, но в същото време са подчинени на логиката на глобалното противопоставяне“. Втората специфика са появата и развитието на две взаимнопротивопоставящи се тенденции – на интеграцията и на дезинтеграцията, които са типични за вътрешноблоковите отношения и на Изток, и на Запад. Други специфики са използването на сила в междудържавните отношения и създаването на т.нар. „разделени държави“ (две държави на една нация – ФРГ и ГДР, Северна и Южна Корея, Северен и Южен Виетнам).

Във въвеждащата глава авторката прави и обстоен преглед на различните становища в историографията относно периодизацията в развитието на международните отношения по време на Студената война, като се присъединява към възприетото от повечето съвременни изследователи мнение, че „началото на Студената война не бива да се поставя преди края на Втората световна война“.

За да се обясни съвременната политическа обстановка и да се предвиди нейната бъдеща динамика, са анализирани по-важните процеси и кризи в периода на Студената война, като специално внимание се обръща на „Берлинската криза“ от 1948-1949 г., довела до създаването на двете германски държави. Проследява се също изграждането на военно-политическите съюзи и се прави заключението, че към средата на 50-те години на XX век в Европа съществуват „две ясно разграничени и враждебни системи от съюзи и оттук насетне развитието на системата на международните отношения на континента е поставено в зависимост от напрежението, създадено от военното присъствие и струпването на войски от двете страни на демаркационната линия на Студената война в Европа“. Подчертават се незадоволителните резултати от инициативите за разоръжаване от края на 50-те и началото на 60-те години, както и нарастването на напрежението Изток-Запад в края на 70-те и началото на 80-те години.

Прегледът на събитията в Централна и Източна Европа в края на осмото десетилетие въвежда читателите в проблема за НАТО и промените в съветския блок през този период. За разбирането на цялостната политика през следващото десетилетие подробно е разгледана Декларацията по повод честването на 40-годишнината от създаването на Алианса, приета на срещата на държавните и правителствени ръководители на държавите членки, проведена на 28-29 май 1989 г. в Брюксел. В нея са представени новите инициативи за контрол върху въоръженията, задълбочаването на политическите консултации, укрепването на сътрудничеството между Изтока и Запада и готовността за посрещането на глобалните предизвикателства.

Направеният в първа глава преглед на системата за сигурност след Втората световна война позволява на авторката да констатира, че след 1945 г. и двете суперсили предприемат действия, които ги тласкат към конфронтация. Те се оказват в ситуация, в която традиционните геополитически нагласи не са съвместими с политическите им амбиции. Наследили традицията за запазване на баланса на силите, но осъзнали своя потенциал, САЩ и СССР „се опитват да наложат в глобален план своята ценностна система, социално-икономическа структура, политическа и икономическа ориентация“. Въпреки противопоставянето между двата блока, събитията в Източна Европа в края на 80-те години смущават западните политици и НАТО, които не са готови да приемат създаването на самостоятелни държавни структури на Изток, тъй като те са не просто чужди на западната ценностна система, но и могат да заплашат сигурността на западните демокрации.

Втората глава на изследването е посветена на разпадането на СССР и създаването на Руската федерация като самостоятелен юридически субект. Разгледани са икономическите проблеми, довели до перестройката на Михаил Горбачов, която има за цел запазването на системата, а постига обратен резултат. Правилно се посочва, че дори в края на 80-те години прогнозите за сгромолясването на огромната империя са нереални. Проследени са центробежните тенденции в съюзните републики, опитите за спасяването на Съветския съюз, последиците от августовския пуч през 1991 г., осъществен един ден преди предварително договореното подписване на нов съюзен договор, създаването на Руската федерация, която впоследствие наследява СССР като постоянен член в Съвета за сигурност на ООН, учредяването на Общността на независимите държави и причините за разпускането на СССР. Напълно основателно е разгледана реакцията на НАТО към процесите в СССР, като се анализира официалното

становище на Алианса, прието на срещата на държавните ръководители на страните членки в Рим на 8 ноември 1991 г. В документа ясно проличава притеснението на държавите от Северноатлантическия пакт от случващото се в СССР (главно заради контрола върху ядреното оръжие), поради което те категорично осъждат опита за държавен преврат на 19 август 1991 г., акцентират върху „важността на приноса към международния мир и сигурност от страна на Съветския съюз и на републиките“ и изразяват готовност да окажат помощ на съветските народи за преодоляването на политическата и икономическата криза.

В третата глава на книгата авторката прави задълбочен анализ на средата за сигурност, възникнала след промените в Източна Европа и особено след разпускането на Варшавския договор през 1991 г., когато НАТО остава единствената военно-политическа организация, която трябва да преосмисли приоритетите си и да изготви нова концепция с оглед ролята на организацията за запазването на сигурността в евроатлантическото пространство. Историческата ретроспекция на надпреварата между двете свръхдържави по време на Студената война за влияние в Източна Европа и акцентирането върху новия курс на Горбачов спрямо съветските съюзници позволяват по-добре да се разберат събитията в държавите от Източния блок в края на 80-те и в началото на 90-те години. Правилно се подчертават опасенията на страните от региона за националната им сигурност след разпадането на Варшавския договор. Оказали се в обстановка, характеризирана от специалистите като „вакуум в сигурността“, тези държави започват да търсят по-ефективна стратегия, която да не почива единствено на идеологическа основа, а да държи сметка за националните интереси. Именно тези фактори, според авторката, са в основата на стремежа на бившите социалистически страни към НАТО.

Като отчита променената ситуация в Източна Европа в началото на 90-те години на XX век, проф. Надя Бояджиева стига до заключението, че и НАТО, и Русия оценяват ниското ниво на сигурност на Стария континент и приема тезата, че международната обстановка в онзи момент не позволява друго поведение освен партньорство между Алианса и Москва. Наред с Европейската общност (Европейския съюз след 1992 г.), с Организацията за сигурност и сътрудничество в Европа и с реформиращата се ООН НАТО и Руската федерация се превръщат в основни фактори на сигурността.

В четвърта глава се разглеждат важни проблеми, свързани със стратегията за сигурност и отбрана на Русия, поставени в контекста на отношенията с НАТО. Съвсем закономерно вниманието е насочено върху въпроса за „ядреното наследство“ на СССР, разпръснато на територията на бившите съюзни републики. Направеният подробен анализ на Договора за съкращаване и ограничаване на стратегическите нападателни оръжия – СТАРТ, подписан на 31 юли 1991 г. в Москва, позволява да се разбере необходимостта от нови ангажименти във връзка с „ядреното наследство“.

В тази част читателите се запознават с военната доктрина на Руската федерация от 2 ноември 1993 г., която определя основните задачи и направления на реформиране на въоръжените сили на страната. Разгледан е дебатът сред военните специалисти по отношение на отбранителната способност на страната и на военната доктрина. Добре е открояна основната цел на тази доктрина – създаването на по-евтина, компактна, технически добре оборудвана армия, която да отговаря на най-високите съвременни критерии. Като се отчитат трудните условия от обективен и субективен характер, при които трябва да се извърши военната реформа, авторката обръща внимание на поставения в доктрината акцент върху разбирането на отговорността, която Русия има за осигуряването на мира и сигурността и която произтича от качеството ѝ на постоянен член на Съвета за сигурност на ООН.

Преосмислянето на приоритетите на външнополитическата стратегия на Русия е предмет на изследване в петата глава. В тази част се очертават отношенията между НАТО и Руската федерация в първите години от нейното функциониране, като се акцентира върху промененото отношение на руските управляващи кръгове по отношение на Алианса. На основата на Концепцията за външна политика на Руската федерация от април 1993 г. се извежда основната задача на външната политика на страната – „да осигури на държавата мястото, което в най-висока степен съответства на нейното геополитическо значение, икономически, военен, политически, интелектуален потенциал и външноикономически интереси“. С оглед тематиката на изследването авторката добре извежда направленията, отнасящи се до отношенията с НАТО, от които става ясно желанието на Русия за взаимодействие с органите на НАТО по въпросите за укрепване на мира и сигурността, провеждане на съвместни маневри, обмен на опит, съгласуване на плановете, засилване на контактите на двустранна и многостранна основа и т.н.

Променените геополитически и геостратегически реалности в Европа след края на двуполусния модел довеждат до нов тип сътрудничество между европейските и евро-атлантическите структури. Концепцията на НАТО за разширяване на Изток и реакцията на руските управляващи, на военните и на руското общество се изследват в шестата глава на книгата. Напълно логично общата оценка за тази концепция в Русия е негативна. Тя дори се отразява отрицателно на преговорите за разоръжаването и контрола върху въоръженията, като ги забавя и компрометира крехкото доверие, но въпреки това не унищожава постигнатия принципен компромис между Северноатлантическия пакт и Русия. Много точно са изведени двете възможни реакции на руската страна в отговор на разширяването на Алианса – дистанциране от НАТО или търсене на варианти за сътрудничество. Правилно е посочено мнението на президента Борис Елцин и на външния министър Андрей Козирев, че разширяването ще доведе до изолация на Русия, което се превръща в силен аргумент при избора на външнополитическо поведение и налага търсенето на възможности за създаването на контакти с НАТО и за изграждането на институционална рамка за сътрудничество. Обърнато е внимание на важните стъпки, предприети от Руската федерация за запазване на нейното влияние при решаването на въпроси, отнасящи се до общоевропейската сигурност – Русия става член на Съвета за Северноатлантическо сътрудничество (впоследствие преобразуван в Съвет за Евроатлантическо партньорство) и на Програмата Партньорство за мир (1994 г.). Направен е изводът, че разширяването на НАТО на Изток не води до оттеглянето на Русия и до едностранно прекратяване от нейна страна на поетите към Алианса ангажменти, тъй като и двете страни имат „дългосрочен и дълбок интерес споразуменията да се прилагат в договорените срокове“. Авторката стига до заключението, че подписаният през 1997 г. Основополагащ акт между Русия и НАТО допринася до известна степен за постигането на по-голяма прозрачност в отношенията между тях, без обаче да слага край на съществуващото недоверие между двете страни по споразумението. Подробно разгледаният в седма глава документ е нов етап в отношенията между Руската федерация и Алианса и предлага „формула“ за тяхното бъдещо развитие. Посочено е, че изграждането в рамките на Основополагащия акт на Постоянен съвместен съвет НАТО – Русия представлява механизъм за сътрудничество, който наред с декларирането и от двете страни, че те не се възприемат като „противници“, се приема като важна предпоставка за задълбочаване на сътрудничеството между тях.

Важността на отношенията на Русия както с НАТО, така и с Европейския съюз и ролята на Руската федерация за запазването на мира и сигурността на Балканите обуславят разглеждането на проблема в осма глава. Краткият преглед на по-важните

етапи от сътрудничеството на Русия с НАТО и с ЕС за решаването на конфликта в Босна и Херцеговина има за цел да се открият основните аспекти на взаимоотношенията между тях в контекста на балканските проблеми. Акцентирано е върху Косовската криза (1996-1999 г.), както и върху негативното отношение на тази криза в отношенията Русия – НАТО, като критичната точка е оторизирането за използването на сила в Косово от Пакта. Подчертано е обаче, че влошените отношения не се отразяват върху Програмата за съвместно ограничение на заплахата (инициирана на 12 декември 1991 г. от САЩ по отношение на Русия и държавите от ОНД). Потвърждение на това е посещението на Генералния секретар на НАТО лорд Джордж Робертсън в Москва в началото на 2000 г., по време на което Русия и НАТО възстановяват двустранните контакти в пълен обем на основата на Основополагащия акт Русия – НАТО. Както авторката правилно посочва, възстановяването на отношенията не означава, че те ще се развиват плавно и безпрепятствено в бъдеще. Сложният възел от съперничество и партньорство между двете страни на Балканите адекватно е представен и като проекция на борбата между Великите сили за сфери на влияние. По тази причина се подчертава, че въпреки компромисното сътрудничество съществуващото недоверие не е превъзможнато, което забавя мирния процес и поражда негативни последици за сигурността в региона.

Като проследява еволюцията в отношенията между НАТО и Русия, авторката стига до заключението, че през 90-те години на XX век те успяват да постигнат сближаване на позициите си по определени въпроси на сигурността, което дотогава е невъзможно, но не преодоляват напълно взаимното недоверие и подозрения към действията на другата страна.

Поднесено увлекателно за читателите, това изследване представлява безспорен принос в нашата доктрина по Международно право и международни отношения по изключително актуалната тема за отношенията между Руската федерация и НАТО, поради което с интерес ще очакваме продължението на книгата.